

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Сергєєва В.Ф.

*Україна, м. Луцьк, Східноєвропейський
національний університет
імені Лесі Українки*

Аннотация. В статье рассматривается актуальный вопрос формирования умений речевой деятельности у старших дошкольников, что предполагает свободное и творческое использование языковых средств в различных ситуациях жизнедеятельности; акцентируется внимание на разграничении и соотношении понятий «язык» и «речь»; определяются задачи современной дошкольной лингводидактики, среди которых основной является комплексное развитие речи детей дошкольного возраста; подчеркивается, что в решении рассматриваемой проблемы важное значение имеет организованное развивающее обучение в условиях дошкольного образовательного учреждения.

У сучасних умовах суспільного розвитку кардинально змінилась філософія освіти. Вона зорієнтована на потреби ХХІ століття; її тенденції відповідають принципам людиноцентризму. Сприяти реалізації повноцінного розвитку дитячої особистості покликана і її первинна ланка – українське дошкілля. Це виразно відображено у державному стандарті - «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні».

Важливим стратегічним освітнім документом є «Концепція державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2016 року», в якій, зокрема, наголошується на необхідності формування в старших дошкільників здатності до мовленнєво-творчої діяльності як необхідної умови активного, усвідомленого ставлення до дійсності та цілісного сприйняття світу. А відтак, першочерговим завданням розвитку мовлення на етапі дошкільного дитинства визначено виховання мовної особистості, яку характеризує достатній рівень мовленнєво-комунікативних умінь, яка вільно і творчо застосовує мову в різних ситуаціях життєдіяльності.

Питання мовленнєвого розвитку особистості стали предметом досліджень таких учених, як Н. Бабич, М. Божович, А. Бородич, О. Білан, Л. Варзацька, Л. Виготський, Н.

Гавриш, Є. Ільїн, Д. Ельконін, Т. Казакова, Є. Короткова, О. Леонтьєв, М. Лісіна, О. Ушакова, С. Рубінштейн, Ф. Сохін, О. Хорошкова та ін.

Український педагогічний словник трактує мову, як основний засіб спілкування і взаємного розуміння в людському суспільстві, сукупність відтворюваних основними органами звукових знаків для предметів, явищ дійсності і відображення їх у свідомості [3, с.123].

Вчені звертають увагу на розмежування понять «мова» і «мовлення», а також взаємозв'язок мовлення і мислення. Мовлення - це функціонування мови в процесах вираження та обліку думок, а мова існує у вигляді конкретних актів мовлення, в тому числі усного чи писемного [3]; при цьому мова розуміється як система, як упорядкована сукупність структур - одиниць мови: фонем, слів, граматичних форм синтаксичних схем, словосполучень і речень [6]. Мовлення - один із найскладніших процесів. Разом із мисленням воно посідає головне місце у навчанні особистості. Мова - знаряддя мислення людини і засіб її самовираження.

Таким чином, мовлення виступає як практичне відображення мови, оскільки мова реалізується через мовлення, а без нього будь-яка мова перестає існувати. Аналізуючи співвідношення мови і мовлення, лінгвісти стверджують, що мова є специфічно людським засобом спілкування, а мовлення - практичним користуванням мовою з різними комунікативними, виражальними і пізнавальними цілями. Мова живе тільки в мовленні й мовлення також неможливе без мови, без її словникового складу, граматичних законів і правил (А. Богуш, І. Синиця, М. Жинкін, О. Дьяченко та ін.)

У процесі спілкування люди користуються однією і тією ж мовою, але при цьому мовлення в них різне. Для мовлення характерні: словниковий запас, інтонація, фонетична вимова, темп, побудова речень, тощо. Саме тому мову називають суспільним явищем, а мовлення індивідуальним. Мовлення є практичною реалізацією мовної системи, її конкретним вираженням. Це сприяє з'ясуванню правильного співвідношення між мовними знаннями та мовленнєвими уміннями й навичками, які формуються у дітей дошкільного віку під впливом організованого навчання.

Сучасна дошкільна лінгводидактика - це загальна теорія навчання мови, зміст якої полягає у дослідженні закономірностей засвоєння мови, вирішенні питань змісту

навчання на основі лінгвістичних досліджень, визначення принципів, методів, прийомів навчання.

Термін «лінгводидактика» використовується науковцями і на позначення методики навчання мови. Метою сучасної дошкільної лінгводидактики є формування мовної особистості, яка вправно володіє не лише окремими мовленнєвими вміннями і навичками на основі елементарного усвідомлення мовних явищ, а й вільно і творчо застосовує мову в різних ситуаціях буття задля реалізації власних мовленнєвих завдань. Перш ніж конкретизувати означену мету, потрібно усвідомити, з яких структурних компонентів складається формування мовлення дошкільників.

Науковці (А. Богуш, О. Білан, Н. Гавриш, Ф. Сохін, Л. Федоренко) наголошують на структуруванні таких компонентів:

- *мовленнєва компетенція* як одна із ключових базисних характеристик особистості, яка виявляє готовність та спроможність особистості адекватно і доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, використовуючи для цього як мовні, так і позамовні та інтонаційні засоби виразності);
- *розвиток мовлення* - цілеспрямоване формування у дітей певних мовленнєвих навичок та вмінь (правильної звуковимови, добору сполучення слів, використання слів у відповідних граматичних формах тощо), які забезпечують функціонування мовлення відповідно до мовних норм.
- *навчання мови* - процес формування на основі елементарних знань та уявлень про мову й мовлення мовної компетенції та розвиток чуття мови. Навчання мови передбачає засвоєння дітьми форм, що склалися історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та їх застосування у мовленнєвій діяльності.
- *мовленнєве виховання* пов'язане з прищепленням любові до рідного слова, вихованням прагнення правильно, культурно говорити рідною мовою; вихованням мовленнєвої культури як особистої якості, що відбиває рівень загальної культури й мислення дитини (уміння свідомо обирати найбільш доцільні варіанти мовленнєвої поведінки).

А. Богуш зокрема вказує на те, що в старшому дошкільному віці на всіх етапах формування мовлення дитини пріоритет надається організації мовленнєвої діяльності у

процесі спілкування, провідною метою якого є комплексний мовний розвиток: (фонетика, граматики, лексичне багатство; зв'язність: діалог, монолог, полілог; мовлення відповідно до якісних і психічних новоутворень (контекстне, ситуативне, мовлення-повідомлення, опис, пояснення, міркування, констанція, мовлення-планування, інструкція, регулювання); створення життєвих мовних ситуацій для реалізації означених видів і форм мовлення [2, с.56].

Розвиток мовленнєвих умінь у дошкільному віці відбувається паралельно з активізацією розумової діяльності, збагаченням життєвого, емоційного та мовленнєвого досвіду, ускладненням форм спілкування. Результатом сформованих мовленнєвих умінь є словесно виражений продукт мовленнєво-розумової діяльності людини, якому властива завершеність, структурна цілісність та визначена цілеспрямованість (Б. Антонович-Давиденко, Л. Варзацька, О. Дьяченко, Т. Казакова).

Корифеї вітчизняної педагогіки К. Ушинський, О. Сухомлинський, Е. Тихеева пов'язували реалізацію завдань навчання дітей мовлення з формуванням «дару слова» - здатності зв'язно, логічно, граматично правильно висловлювати свою думку.

Починаючи з середини сімдесятих років, під керівництвом відомого психолінгвіста Ф. Сохіна проводилися системні дослідження з різних аспектів проблеми, що дало змогу визначити пріоритетний напрям щодо формування у дітей елементарного усвідомлення явищ мови і мовлення, розвиток мовного чуття. Завдання розвитку мовлення та навчання дітей мови були виокремлені у спеціальний розділ освітньої роботи, що спричинило певний прогрес в організації роботи з формування мовленнєвих умінь дошкільників [5].

В сучасних умовах розвитку освіти в Україні дошкільна лінгводидактика концептуально інакше стала підходити до визначення завдань мовленнєвого розвитку дитини, розглядаючи їх у контексті загального розвитку культурної особистості.

«Базовий компонент дошкільної освіти» орієнтує на активну позицію дитини в процесі опанування мовленнєвими уміньми та навичками [1]. Адже робота з орієнтування в мовних явищах підводить дошкільника до формування елементарних мовних узагальнень, що на лексичному рівні виявляються в поглибленому розумінні семантики слів, на граматичному - у словотворенні та словотворчості, на рівні зв'язного розгорнутого висловлювання (тексту) - в умінні скласти самостійне зв'язне

висловлювання послідовно, логічно, виразно, граматично правильно.

Багаточисельні дослідження вчених (Л. Божович, Н. Гавриш, Д. Ельконін, Г. Костюк та ін.) свідчать про те, що дітям передшкільного віку притаманне внутрішнє мовлення, яке стає не тільки засобом спілкування, а й виконує пізнавальну функцію. Так, за даними психологів, перехід від зовнішнього мовлення до внутрішнього відбувається в дітей чотирьох-п'яти років (Д.Ельконін, Г.Люблінська, Г. Леушина). Паралельно з розвитком комунікативної і пізнавальної функцій розвивається регулятивна, плануюча і пояснювальна функції мови - найвищі форми оволодіння мовою (А. Богуш, А. Горелова, М. Лісіна та ін.).

Особливе значення надається пояснювальній мові, яка вимагає певної послідовності викладу, виділення головних зв'язків і відношень в ситуації, яку повинні зрозуміти слухачі. Як зазначають М. Поддяков і Ф. Сохін, в умовах спеціального навчання на кінець дошкільного віку діти оволодівають пояснювальною мовою як основою для міркувань і яка є необхідною в умовах шкільного навчання [5, с.123].

Таким чином, у дітей старшого дошкільного віку розвиток мовленнєвих умінь, як правило, досягає досить високого рівня. У процесі спілкування діти можуть брати участь у бесіді, висловлювати доречні репліки, формулювати запитання. Численні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців (О. Білан, І. Доман, Д. Доман, О. Дьяченко, О. Кононко, С. Ласунова, А. Погрібний, О. Ушакова та ін.) доводять, що на шостому році життя дошкільники можуть послідовно і чітко скласти описову та сюжетну розповідь на запропоновану тему; можуть висловлювати міркування, переконливо аргументувати доведення. У старших дошкільників активно розвивається мовленнєво-творча діяльність, яка за умови правильно організованого навчання сприяє розвитку початкових літературно-художніх здібностей дітей, стимулює та збагачує інші види дитячої творчості (Н. Гавриш, Н. Орланова).

Не дивлячись на науковий доробок щодо педагогічної проблеми, яка розглядається, вимоги сучасної дошкільної практики актуалізують проблему формування у дітей мовленнєвих умінь й навичок в умовах організованого розвивального навчання в дошкільному закладі.

«Базовий компонент дошкільної освіти в Україні» визначає основні завдання щодо

оволодіння та розвитку у дітей мовленнєвих умінь:

- оволодіння різними типами розповіді (опис, повідомлення, міркування) на основі елементарних уявлень про структуру, функціональне призначення тексту, засобів виразності;

- формування якостей самостійного зв'язного висловлювання: цілісності, змістовності, логічної послідовності, образності, креативності;

- навчання дітей переказу текстів [1].

У дослідженнях А. Богуш обґрунтовано системний підхід до формування умінь зв'язного мовлення дошкільників, який становить реалізацію завдань трьох об'єднаних напрямків:

- *структурного* - формування структурних рівнів системи мови (фонетичного, лексичного, граматичного);

- *функціонального* - реалізація функцій спілкування (розвиток діалогічного мовлення, розвиток монологічного мовлення);

- *пізнавального* (когнітивного) - усвідомлення мовних явищ, реалізація інтелектуальної функції мовлення.

Як радять А. Богуш, Н. Орланова, О. Ушакова та ін., організацію навчання дошкільників мовлення потрібно здійснювати як в рамках спеціально організованих занять, так і поза ними у формі мовленнєвих ігрових ситуацій, самостійної художньо-мовленнєвої діяльності, творчих гуртків, дидактичних ігор, включення активного мовлення в предметну, рухову, пізнавальну, образотворчу, театралізовану діяльність [2; 4; 7]. Саме мовні ігри і вправи, ситуативні завдання ігрового навчального змісту мають значні можливості для розвитку мовленнєвих умінь і навичок у дітей. У них діти не просто відтворюють відомі їм одиниці мовлення, а й вибирають, комбінують їх щоразу по-новому. Саме в цьому й виявляється творчий характер мовленнєвої діяльності. Система навчальних завдань може стати основою для формування вмінь переносити набуті навички в інші види діяльності, зокрема в художньо-мовленнєву, застосовувати їх в нестандартних ситуаціях. Розвивальний ефект такого навчання виявиться також в розширенні можливостей творчого самовираження дитячої особистості й розвитку її різноманітних мовленнєвих здібностей.

Отже, мовленнєвий розвиток дитини має бути комплексним і має відбуватися у контексті загального розвитку культурної особистості. Ми переконані, цілеспрямоване і систематичне розвивальне навчання, де позиція дошкільника є активною і творчо зорієнтованою, забезпечить формування у дітей вмінь логічно мислити, міркувати, доводити власну думку у вигляді завершеного зв'язного висловлювання. Така організація навчання дошкільників сприятиме вичерпному розв'язанню багатопланової проблеми формування у старших дошкільників різноманітних мовленнєвих умінь і навичок.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) / Науковий керівник А.М. Богуш. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / А.М. Богуш. - Запоріжжя: Просвіта, 2000. -216 с.
3. Гончаренко С.І. Український педагогічний словник / С.І. Гончаренко. - К.: Либідь, 1997. - 276 с.
4. Орланова Н.П. Наочність у навчанні творчого розповідання дітей шостого року життя / Н.П. Орланова // Дошкільна педагогіка і психологія. - Вип. 6. - К.: Рад. шк., 1972. -С. 41-46.
5. Развитие речи детей дошкольного возраста / Под ред. Ф.А. Сохина, М.М. Поддякова. - М.: Просвещение, 1984. - 223 с.
6. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко, О.О., Зяблюк М.П. та ін. - 2 ге вид., випр., і доп. - К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. - 820 с.
7. Ушакова О.С. Развитие связной речи детей / О.С. Ушакова . - М.: Академия. - 2002.-76 с.